
Соціальна філософія

УДК 101:316.3

Сила В. Г.*Аспірант кафедри гуманітарних дисциплін Чернігівського державного інституту економіки і управління***ГРОМАДА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН
У ВИМІРАХ ВІТЧИЗНЯНОГО СОЦІАЛЬНО-
ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ**

Проаналізовані особливості репрезентації феномену громади у вітчизняному соціально-філософському дискурсі. Автор стверджує, що в системі національного світорозуміння громада постає системою складної поліцентричної взаємодії людей у національних, станових, професійних та державно-політичних формах.

Ключові слова: *екзистенція, онтологія, спільноти, кордоцентризм, етноцентризм.*

Тема громади належить до найбільш актуальних у вітчизняному суспільствознавстві. Зумовлено це низкою науково-теоретичних чинників, які суттєво корелюють із суспільно-практичними потребами. До останніх, зокрема, відносяться необхідність спрямування сучасних суспільних перетворень у демократичне річище та розбудови громадянського суспільства в Україні.

Основною науково-теоретичною спонукою до активізації дослідницьких студій громади є перегляд теорій і тезаурусу соціально-філософського дискурсу. В контексті пошуків ефективних моделей теоретичної репрезентації самоорганізації сучасного суспільства актуальним є перехід до дослідження малих і середніх форм суспільного буття. В цьому плані тема громади виступає ефективним епістемологічним полем відтворення та конструювання складних процесів соціальної реальності, «створює одну із важливих передумов для розуміння динаміки соціальності і побудови динамічних онтологій» [3, с. 15].

Різні аспекти громади є предметом політологічних (Л. Нагорна, А. Мальгіна, Ю. Панейко), соціологічних (Л. Овчиннікова, Н. Шматко), психологічних (В. Васютинський, Л. Найдюнова), історичних (М. Капраль, І. Козюра, В. Кравченко, В. Куйбіда), правових (М. Баймуратов, О. Батанов, Ю. Волошин, П. Гураль, Т. Голікова, В. Григорев, А. Колодій, А. Крусян, М. Орзіх, С. Тимченко), державно-управлінських (М. Бесчастний, А. Коваленко, О. Лазор, Л. Михайлишин, О. Сушинський, Л. Ярічевська) наукових розвідок. Однак багатогранність феномену громади та специфіка проявів у соціокультурному бутті вимагає комплексного аналізу на рівні соціальної філософії, яка здатна цілісно осмислити його сутність. У соціально-філософському контексті особливості теоретичного усвідомлення і дискурсивно-практичного здійснення громадянського суспільства докладно досліджені у працях А. Карася. Різні аспекти соціального функціонування громад та стратегії їх філософського осягнення проаналізовані в кандидатських роботах Ю. Бойка і Т. Бойко. Проте, незважаючи на рух у цьому напрямку, цілісне, концептуальне соціально-філософське дослідження феномену громади нині відсутнє, а його глибинний світоглядний зміст в контексті національного світорозуміння ще не розкритий. Це і обумовлює постановку автором статті дослідницької мети: здійснити аналіз особливостей репрезентації феномену громади у вітчизняному соціально-філософському дискурсі.

Спроби аналізу суспільних трансформацій і ролі в них громади як форми соціального буття та простору самоорганізації людей були здійснені у площині вітчизняного соціально-філософського дискурсу ще в першій половині XIX — на початку XX ст. Свідченням цього є соціально-філософські праці В. Антоновича, С. Дністрянського, М. Драгоманова, С. Єфремова, М. Костомарова, П. Куліша, І. Пулюя, М. Туган-Барановського, П. Чубинського, П. Юркевича, які репрезентують осмислення підстав суспільної самоорганізації в системі національного світорозуміння та слугують теоретико-методологічним орієнтиром нашого дослідження. Плідні соціально-філософські ідеї в контексті окресленої проблематики містяться і у вітчизняній філософській спадщині більш раннього періоду — в роботах Володимира Мономаха, Іларіона, Ст. Оріховського-Роксолана, Ю. Дрогобича, П. Могили, Л. Барановича, Т. Прокоповича, Г. Сковороди, М. Гоголя.

Філософські погляди на громаду в Україні пройшли складну еволюцію, витоки якої пов'язані з переплетенням місцевих казково-міфологічних

уявленнь про людину та громадські відносини з релігійно-філософськими концепціями. Християнство в часи Київської Русі здійснює теологічну та соціально-філософську рефлексію взаємовідносин держави та церкви як форм суспільного буття, створюючи при цьому специфічну теоретично-методологічну парадигму. В межах цієї парадигми набули поширення ідеї про наближення людини до Бога, втечу від земної громади на користь містичної, напередвизначеність індивідуального і суспільного буття. Останнє в контексті християнського світосприйняття тлумачились як процес реалізації зміни поколінь від «гріхопадіння» Адама і Єви до настання «царства Божого», що здійснюється за напередвизначеним Божественним планом.

Натомість загальноприйнятим початком громадського життя для давнього українця, який існував в системі міфопоетичних координат світу, слугувало не стільки абстрактно-уявне припущення творення «прабатьків» людства, скільки факт існування людського роду. Найдавніше історичне джерело відомостей про життя давніх українців до поширення християнства в Київській Русі, «Велесова книга», підкреслює природне походження людини, називаючи людей «Велесовими дітьми» і «Дажбоговими внуками» [7, с. 131]. На відміну від теологічної концепції світобуття, в межах якої суспільне буття тлумачиться як скероване вищою силою — Богом, у «Велесовій книзі» йдеться про те, що спільне існування людей залежить не лише від «потоїбчних» сил, а й від власної ініціативності та активності людини: «Собісобство наше причиною нашою було» [7, с. 127]. Відтак, злагода та єдність між людьми, на думку наших предків, досягається не завдяки впливу «вищих сил», а внаслідок вдалої суспільної взаємодії та самоорганізації.

По суті, у «Велесовій книзі» здійснена спроба рефлексії над соціальною культурою наших предків і формами громадської участі людей у вирішенні спільних соціальних проблем. В цьому джерелі повідомляється про те, що стародавні слов'яни жили гуртом, родовими громадами або спільнотами. Центром управління спільнотою виступало віче, в якому брали участь члени спільноти, Даждбог і посередник між ними — старійшина Ор. Завдяки дієвій взаємодії зборів громади (віче) та вищої сили (Даждбога), тлумачем думок якої був жрець Ор, і забезпечується, вважалось, ефективна самоорганізація спільноти [11, с. 16].

Належність особи до конкретної громади створювала можливість передачі наступним поколінням знань і вмій пращурів, сприяла їх єднанню та нагромадженню культурних надбань народу. Кожна спільнота

(групада) проживала в своєму поселенні як у особливому Світі-Домі, де існують особливі взаємини між людьми, вироблені моральні форми їх поведінки. Тільки в громаді приймались загальнообов'язкові рішення, карались злочинці, шанувались видатні особи, здійснювалась взаємодтримка членів громади тощо.

В подальшому осмислення феномену громади вітчизняними мислителями України-Русі відбувалось під впливом поширення християнства. Властиве християнській традиції переконання в цілісності, провіденційності та лінійної спрямованості суспільних трансформацій позначилось на характері соціально-філософських міркувань вітчизняних мислителів та послугувало теоретико-методологічним підґрунтям багатьох європейських соціально-філософських теорій XVII–XIX ст.

Слід зауважити, що творів, спеціально присвячених розгляду філософських підстав суспільної організації, киеворуські мислителі не писали, так само як і не вживали терміну «групада». Однак, світоглядні, політичні, економічні, історичні, аксіологічні аспекти буття давньоруської спільноти відображені в «Повісті минулих літ», «Слові о полку Ігоревім», «Руській правді», «Уставній кн.. Ярослава про церковні суди» та ін. Власні версії існування людей у громаді, взаємодії людей між собою та суспільних перетворень запропонували Володимир Мономах, митрополит Іларіон, Климент Смолятич, ігумен Феодосій та інші давньоруські мислителі.

Зокрема, Володимир Мономах в своєму «Повчанні» співбуття людей у впорядкованому світі обцинного існування розглядає антропоцентрично. Проблема людини та її буття у світі є однією з центральних у цьому творі. Водночас до неї автор звертається ще й тому, що прагне осмислити підстави існування Світу-Общини або родинного Світу-Громади, центром якого є людина. Роздуми приводять Мономаха до висновку про те, що головною підставою співбуття людей у спільноті є любов (кохання, дружба, товаришування). У бутті української громади вона виконує багато функцій, однак найважливішою її функцією давньоруський мислитель вважає гуртування та об'єднання людей у єдине ціле з метою гармонізації людського буття шляхом спільного долання проблем. Посилаючись на Господа, Мономах твердить: «заступайтесь за обиженного, давайте розраду сироті, оправдайте вдовицю. Приходьте, щоб об'єднатися...» [2, с. 163].

Перші спроби пізнати суспільне життя на філософському рівні відносяться до ренесансно-реформаційного періоду в Україні, що тривав

протягом XIV–XVIII століть. Радикальні зміни традиційних форм господарювання та зародження елементів нового буржуазного ладу трансформують простір соціального життя населення. Потребу активної участі в громадському житті усвідомлюють Юрій Котермак з Дрогобича, Лукаш з Нового міста, Павло Русин із Кросна, Станіслав Оріховський-Роксолан, Іван Туробінський-Рутенець та ін. Подвижники ренесансної доби не лише об'єднуються в братства, а й спрямовують свої зусилля на аналіз тогочасних соціальних проблем.

Станіслав Оріховський-Роксолан, зокрема, українське суспільне життя розглядає серед внутрішніх і зовнішніх чинників існування Речі Посполитої. Аналіз форм співжиття людей мислитель здійснює крізь призму єдності, з одного боку, народної стихії, а з іншого — актуальних форм і дій з метою державно-політичного впорядкування цієї стихії. Причиною появи держави, на думку мислителя, є насамперед вроджений гандж, який вимагає взаємної допомоги, вроджена прихильність одного до другого, що немовби «сполучує», «вузлом в'яже» [9, с. 180]. Спільнота, за Ст. Оріховським-Роксоланом — це, насамперед, складна поліцентрична взаємодія людей, що здійснюється у різних формах: національних, станових, професійних та державно-політичних.

Складність суспільних трансформацій усвідомлює й інший український поет, гуманіст, релігійний і культурний діяч — Хома Євлевич. У своєму творі «Лабіринт» він демонструє глибоке переконання в невизначеності і непередбачуваності буття, вважаючи, що «світ химерний все, що є, навиворіт верне» [6, с. 226]. Водночас, подолання світового і суспільного хаосу, відновлення процвітання давньоукраїнської держави можливе, на думку Євлевича, за умови «братерства у дружній громаді» [6, с. 36].

Підґрунтям соціально-філософських міркувань вітчизняних мислителів XVII–XVIII ст. стало також усвідомлення суспільної сутності людини. Стефан Калиновський — випускник Києво-Могилянської та ректор Московської слов'яно-греко-латинської академії — у зв'язку з цим зазначав: той, хто перебуває поза суспільством, є звір або Бог [8, с. 83]. Відтак, у теоретичному плані суспільство розуміється мислителем як система надбіологічних відносин людей.

Слід зауважити, що в українській філософській думці ренесансно-реформаційної доби поняття «громада» для означення суспільних процесів використовувалось зрідка. Подібно до європейської класичної соціально-філософської традиції, не розрізнялися в ній і «суспільство»

та «держава». Однак бездержавність українського буття розставляла специфічні смислові акценти у розумінні суспільства як суми людських відношень. В той час, як у класичній західноєвропейській філософії держава мислилась переважно як машина, що керує народами, українські мислителі прагнули довести «історичність» українського народу. Відтак осмислення питань суспільної взаємодії у вітчизняній думці здійснювалось на ґрунті етноцентризму, а осердя соціально-філософської проблематики становили проблеми визначення засад і чинників існування українського суспільства в плані виявлення його державотворчого потенціалу.

Теоретичні засади екзистенційно-онтологічного розуміння суспільства були сформовані у філософії Києво-Могилянської академії, набувши певного завершення у філософській системі Г. Сковороди. Хоча філософ не будує докладних і систематичних картин суспільства, однак його ідеї розкривають уявлення про суспільство, ідеальний громадський устрій тощо. «Великий світ» він розглядає як ціле, що являє собою гармонійну взаємодію трьох елементів-світів [10, с. 137], тим самим визнаючи складність, різноманітність і взаємозв'язок світових процесів. Таке поліцентричне тлумачення світу як єдності різноманітного, передбачало також і врахування мислителем складності суспільства як системи буттєвої залежності людей.

Суспільні перетворення Г. Сковорода тлумачить через перехід до «сродної праці» на основі прилучення до всесвітнього Розуму-Бога-Сонця. Уявлення філософа про ідеальний суспільний устрій втілилися в ідею «горней республіки», «духовної республіки» з ідеальними стосунками між людьми, справжнім громадським способом життя, пануванням любові, рівності, справедливості як підстав щасливого існування людини і суспільства. Отож, в контексті антропоцентризму та кордоцентризму Г. Сковороди, громада постає «серцем» суцільних людей, тобто тим зв'язком, що утворюється між людьми завдяки екзистенційній взаємозалежності.

Ґрунтовний аналіз суспільних трансформацій і ролі в них громади як форми соціального буття та простору самоорганізації людей був здійснений у площині вітчизняного соціально-філософського дискурсу в другій половині ХІХ- на початку ХХ ст. В. Антоновичем, С. Дністрянським, М. Драгомановим, С. Єфремовим, М. Костомаровим, П. Кулішем, І. Пулюєм, М. Туган-Барановський, П. Чубинський, П. Юркевичем та ін. Причому, якщо у європейській філософії цього періоду суспільство

і спільнота роз'єднувались думкою і аналізувались як щось самостійне, в українській філософії вони розглядались як елементи цілого, а в теоретичному плані це ціле увиразнилось через концепт «грумада».

Зростання значення «грумади» як актуальної моделі можливого розв'язання соціального питання в той період буття України, сучасні вітчизняні дослідники слушно пов'язують із втратою привабливості теорії общинності М. Чернишевського внаслідок кризи поглядів учасників «ходіння у народ» [4, с. 169]. Це й викликало появу альтернативних «общинній» теорій самоорганізації «грумади», оскільки вже сам «зміст цього поняття був далеким від змісту, вкладеного у російську общину Чернишевським, ідеологом нового народництва, — її соціалістичний колективізм нищив особисте начало і мав велику силу радикального політичного гасла та світоглядного осмислення Росії у контексті глобальної боротьби Сходу й Заходу, накреслював риси майбутньої соціалістичної Росії, яка протистояла буржуазному Заходові і мала покінчити з «ідейною виразкою» лібералізму, компромісність якого буцімто стала причиною загальнонародних страждань після аграрної реформи Олександра II» [4, с. 170].

Суттєво відрізняється тлумачення форми громадської взаємодії в соціальній філософії М. Драгоманова. Особливого значення тут набуває думка про те, що грумада є формою влаштування народного життя, яка передбачає «свою волю кожному й вільне громадянство й товариство людей й товариств» [5, с. 296]

Громада-суспільство у працях М. Драгоманова постає «надприродною», культурно-історичною реальністю, що існує як «жива» і переміняється усякими способами й волею не одного гурту і що ні один гурт не може завше вживати безпремінно одних способів» [5, с. 307–308]. В громаді-суспільстві, отже, взаємодія відбувається спонтанно, оскільки в живих громадах «люди зійшлися по однаковості праці, по сусідству, породі» [5, с. 303]. Кожен гурт людей діє по-своєму, відмінно від інших, тому й результат суспільних перетворень завжди непередбачуваний. Разом з тим, соціальний порядок і ефективна взаємодія в суспільному бутті забезпечуються наявністю справді стійких, постійно відновлюваних структур. Такими структурами є соціокультурні архетипи, які слугують основою єдності і неперервності національної традиції, підставою національно-культурного буття громади.

Співзвучні ідеям М. Драгоманова й погляди М. Грушевського, В. Винниченка та інших українських теоретиків XIX–поч. XX ст., які тлумачать державу-грумаду як спосіб національної самоорганізації,

за межами якої існує «народна стихія», тобто розгортається різнопланова діяльність різноманітних об'єднань-громад. Скажімо, держава, на думку В. Винниченка, становить «комплекс тих інститутів економіки, політики, культури, які діють на території, населеній національним колективом, які зв'язують його в компактну цілісність, які забезпечують його розвиток у сучасному і майбутньому» [1, с. 8.].

Таким чином, українські філософи розробляли концепцію не держави як апарату насилля, а держави-громади. В свою чергу кожен соціальний гурт, кожну громаду, в залежності від їх культурологічного потенціалу, вважали елементами єдиної держави-громади. Роль останньої, в контексті вітчизняної філософії, вбачали у збереженні національного колективу (суспільства), опосередкуванні суспільного життя і забезпеченні ефективності громадянського поступу.

Висновки. Таким чином, соціально-філософські версії тлумачення громади, розроблені українськими мислителями впродовж століть, мають свою специфіку, зумовлену архітектонікою національного світорозуміння та світовідношення, а також практичними потребами становлення української державності. Громада в українській філософії постає не механічною сукупністю людських відношень, а системою складної поліцентричної взаємодії людей у національних, станових, професійних та державно-політичних формах. На наш погляд, екзистенційно-онтологічне тлумачення спільноти, сформоване на принципах кордоцентризму, поступу, етноцентризму має суттєвий теоретико-методологічний потенціал для з'ясування соціальної ролі громади в процесі трансформації сучасного українського суспільства і заслуговує в перспективі на спеціальне дослідження.

Список використаних джерел:

1. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення / В. Винниченко. — К.: «Криниця», 1991. — 128 с.
2. Володимир Мономах. Повчання / Володимир Мономах // Хроніка—2000. — 2000. — Вип. 37–38 — С. 158–169.
3. Герменевтика сообщества: материалы конференции / С.И. Голенков (отв. ред.) [и др.]. — Самара: Изд-во «Самарский университет», 2011.

4. Депенчук Л., Лук М. Історіософська та соціальна філософія Михайла Драгоманова / Л. Депенчук, М. Лук.— К.: Український Центр духовної культури.— 1999.— 210 с.
5. Драгоманов М.П. Вибране. / М. Драгоманов.— К.: Либідь, 1991 р.— 685 с.
6. Євлевич Хома. Лабіринт... / Х. Євлевич // Хроніка–2000.— 2000.— Вип. 37–38.— С. 223–238 — С. 236.
7. Золоте слово: хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя IX–XV століть: В 2 кн. Кн. 1. / За ред. В. Яременка; Упоряд.: В. Яременко, О. Сліпушко.— К.: Аконт, 2002.— 784 с.
8. Калиновський С. Десять книг Аристотеля к Никомаху то есть этика. / С. Калиновський // Памятники этической мысли на Украине XVII-первой половины XVIII ст.: сборник науч. трудов / сост., вступ. ст. и примеч.: М.В. Кашуба; отв. ред.: М.Н. Верников; ред. пер.: И.В. Паславский.— К.: Наукова думка, 1987.— 527 с.
9. Русин М. Перший україно-польський політолог і філософ / М. Русин // Хроніка 2000.— 2000.— Вип. 37–38 — С. 179–181.
10. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів: У 2 т. / Г.С. Сковорода.— К.: Наукова думка, 1973.— Т. 2.— 547 с.
11. Шевченко В. Українська філософія в системі українознавства: теорет. метод. комент. до курсу філос. у вищ. навч. закл.— К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008.— 240 с.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2013 р.

Сила В. Г. Сообщество как социокультурный феномен в измерениях отечественного социально-философского дискурса

Анализируется специфика репрезентации феномена сообщества в отечественном социально-философском дискурсе. Автор утверждает, что в системе национального мировосприятия сообщество является системой сложного полицентрического взаимодействия людей в национальных, профессиональных, государственно-политических формах.

Ключевые слова: *экзистенция, онтология, общности, кордоцентризм, этноцентризм.*

Syla V.G. Community as a social and cultural phenomenon in the dimensions of the domestic social and philosophical discourse

The paper analyzed the characteristics of the community representation phenomenon in the national socio-philosophical discourse. The author argues that in the system of national worldview community is presented as a complex polycentric system of human interactions in national, class, professional and public-political forms.

Keywords: *existential, ontology, community, cordocentrism, ethnocentrism.*